

Rozwój przedsiębiorczości społecznej w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej

raport tematyczny

Rozwój przedsiębiorczości społecznej w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej

Spis treści

1. Wprowadzenie.....	3
1.1. Europejska i polska definicja przedsiębiorczości społecznej	3
1.2. Trendy związane z przedsiębiorczością społeczną	5
2. Stan i perspektywy przedsiębiorczości społecznej w wybranych krajach Unii Europejskiej	7
3. Programy i projekty unijne wspierające rozwój przedsiębiorczości społecznej	27
3.1. Programy wspierające przedsiębiorczość społeczną	27
3.2. Projekty badawcze finansowane przez Komisję Europejską	28
4. Podsumowanie	32
Bibliografia	33

1. Wprowadzenie

1.1. Europejska i polska definicja przedsiębiorczości społecznej

Komisja Europejska przedstawiła w 2011 r. Inicjatywę na rzecz przedsiębiorczości społecznej (The Social Business Initiative, SBI), określającą działania Unii Europejskiej ukierunkowane na wsparcie rozwoju przedsiębiorstw społecznych, kluczowych podmiotów ekonomii społecznej i innowacji społecznych¹.

Według założeń Komisji Europejskiej przedsiębiorstwa społeczne to organizacje łączące cele społeczne z inicjatywami promującymi postawy przedsiębiorcze, koncentrujące się na osiąganiu szerszych celów społecznych lub wywieraniu wpływu społecznego. KE używa terminu „przedsiębiorstwo społeczne” na określenie takich form działalności gospodarczej, jak²:

- przedsiębiorstwa, dla których społeczny lub socjalny cel dobra wspólnego jest powodem działalności handlowej, często w formie innowacji społecznych;
- przedsiębiorstwa, których zyski są reinwestowane głównie na cele społeczne;
- przedsiębiorstwa, których sposób organizacji odzwierciedla ich misję, wykorzystując zasady demokratyczne lub partycypacyjne lub skupiając się na sprawiedliwości społecznej.

Jak stwierdza Komisja Europejska, przedsiębiorstwa społeczne działają głównie w następujących czterech obszarach³:

- integracja zawodowa (work integration social enterprises, WISE) – szkolenie i integracja osób niepełnosprawnych i bezrobotnych;
- osobiste usługi społeczne – zdrowie, dobre samopoczucie i opieka medyczna, szkolenia zawodowe, edukacja, usługi zdrowotne, usługi opieki nad dziećmi, usługi dla osób starszych lub pomoc dla osób w trudnej sytuacji społecznej;
- rozwój lokalny z obszarów niemających możliwości rozwoju – przedsiębiorstwa społeczne na odległych obszarach wiejskich, programy rozwoju dzielnic/rehabilitacji na obszarach miejskich, pomoc rozwojowa i współpraca rozwojowa z krajami trzecimi;
- pozostałe – w tym recykling, ochrona środowiska, sport, sztuka, kultura lub konserwacja zabytków, nauka, badania i innowacje, ochrona konsumentów i sporty amatorskie.

¹ Źródło Komisja Europejska [dostęp online: <https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises/>, 7.09.2020].

² Źródło Komisja Europejska [dostęp online: <https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises/>, 7.09.2020].

³ Ibidem.

Mimo tego, że KE wypracowała podstawowe założenia dotyczące przedsiębiorczości społecznej, poszczególne państwa członkowskie niekoniecznie z nich korzystają.

W Polsce definicja ekonomii społecznej i charakterystyka przedsiębiorczości społecznej zostały określone po raz pierwszy w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej (KPRES) na lata 2014-2020 – rządowym programie rozwoju w rozumieniu ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. z 2014 r., poz. 1649). KPRES został opracowany przez Grupę ds. Strategicznych, działającą w ramach Zespołu ds. Rozwiązań Systemowych w Zakresie Ekonomii Społecznej pod przewodnictwem ministra pracy i polityki społecznej, i wyznacza kluczowe kierunki interwencji publicznej, mające służyć kształtowaniu jak najlepszych warunków dla rozwoju ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych⁴.

W KPRES ekonomia społeczna definiowana jest jako „sfera aktywności obywatelskiej, która poprzez działalność ekonomiczną i działalność pożytku publicznego służy: integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych użyteczności publicznej (na rzecz interesu ogólnego) oraz rozwojowi lokalnemu”⁵.

Przedsiębiorstwo społeczne stanowi fundament ekonomii społecznej. Zgodnie z KPRES charakteryzuje się tym, że⁶:

- jest to podmiot prowadzący działalność gospodarczą, wyodrębniony pod względem organizacyjnym i rachunkowym;
- ma na celu integrację społeczną i zawodową osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (w tym przypadku wymagane jest zatrudnienie co najmniej 50% osób pochodzących z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym lub 30% niepełnosprawnych o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności) lub świadczenie usług społecznych użyteczności publicznej, przy jednoczesnej realizacji celów prozatrudnieniowych (zatrudnienie min. 20% osób z określonych grup zagrożonych wykluczeniem społecznym);
- nie rozdziela zysku lub nadwyżki bilansowej pomiędzy udziałowców, ale przeznaczają je na wzmocnienie potencjału przedsiębiorstwa jako kapitał niepodzielny oraz w określonej części na reintegrację zawodową i społeczną (w przypadku przedsiębiorstw o charakterze zatrudnieniowym) lub na działalność pożytku publicznego prowadzoną na rzecz społeczności lokalnej, w której działa przedsiębiorstwo;

⁴ Źródło:

<https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Krajowy,Program,Rozwoju,Ekonomii,Społecznej,na,lata,2014-2020,4128.html>

⁵ Program Rozwoju Ekonomii Społecznej,

https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/download/files/KPRES_RM.pdf, s. 16.

⁶ Ibidem.

- jest zarządzane na zasadach demokratycznych lub co najmniej konsultacyjno-doradczych z udziałem pracowników i innych interesariuszy, a wynagrodzenia kadry zarządzającej są ograniczone limitami. Status przedsiębiorstwa społecznego uzyskiwany będzie na podstawie przepisów o przedsiębiorstwie społecznym poprzez otrzymanie odpowiedniego wpisu w Krajowym Rejestrze Sądowym.

W 2019 r. Rada Ministrów przyjęła dokument pn. Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej (KPRES do 2023), który stanowi aktualizację wcześniej obowiązującego programu. KPRES do 2023 wprowadza różne instrumenty finansowe dla organizacji ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych, które mają być zapewnione przez Krajowy Fundusz Przedsiębiorczości Społecznej (KFPS) do 2023 r. KFPS będzie zlokalizowany w strukturze Banku Gospodarstwa Krajowego (BGK), natomiast wsparcie finansowe ma pochodzić z Europejskiego Funduszu Strukturalnego (w szczególności z EFS), innych źródeł publicznych i darowizn prywatnych. Instrumenty finansowe dla przedsiębiorstw społecznych są środkami zwrotnymi, w szczególności są to: kredyty na rozpoczęcie działalności (na 5 lat) dla podmiotów działających nie dłużej niż 12 miesięcy, kredyty na rozwój (na 7 lat) dla podmiotów działających dłużej niż 12 miesięcy oraz gwarancje finansowe.

Definicje przedsiębiorczości społecznej dla innych krajów Unii Europejskiej można znaleźć w rozdziale 2.

1.2. Trendy związane z przedsiębiorczością społeczną

Wprowadzenie przez Unię Inicjatywy na rzecz przedsiębiorczości społecznej (SBI) w 2011 r. zapoczątkowało dyskusję na temat przedsiębiorczości społecznej w poszczególnych krajach członkowskich, a w następstwie – wprowadzenia nowych ram legislacyjnych czy schematów wspierania podmiotów przedsiębiorczości społecznej⁷.

W większości państw członkowskich UE stopniowo wzrasta liczba przedsiębiorstw społecznych i osób w nich zatrudnionych. Bardziej sprzyjające staje się także otoczenie, w którym działają przedsiębiorstwa społeczne. Rośnie też popyt na świadczone przez nie usługi, ponieważ Europejczycy są coraz bardziej świadomi społecznie. Dodatkowo obserwuje się wzrost zainteresowania odpowiedzialną konsumpcją, w tym produktami lokalnymi, ekologicznymi i etycznie wyprodukowanymi/przygotowanymi. Z kolei przedsiębiorstwa wykazują większe zaangażowanie w prowadzenie społecznie odpowiedzialnego biznesu⁸.

Obszary zaangażowania przedsiębiorstw społecznych stopniowo się poszerzają. Aktywnie włączają się one w rozwiązywanie narastających problemów społecznych, różnych w zależności od kraju czy regionów. Do najpilniejszych wyzwań, którymi stopniowo zaczyna zajmować się coraz więcej przedsiębiorstw społecznych, należą: (1) zmiany demograficzne związane z niskim przyrostem naturalnym i starzeniem się społeczeństw, migracją

⁷ Komisja Europejska (2020), Social Enterprises And Their Ecosystems In Europe. Comparative synthesis report, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s.137-141.

⁸ Ibidem.

(np. Niemcy, Włochy, Luksemburg, Szwecja); (2) migracja ludności (np. Bułgaria, Polska, Rumunia i Słowacja); (3) zmiany klimatu, rozwój regionalny oraz marginalizacja grup etnicznych, w tym społeczności romskiej (np. Czechy, Węgry, Rumunia, Słowacja)⁹.

Przedsiębiorstwa społeczne powstają coraz częściej również w takich sektorach, jak: usługi społeczne i zdrowotne, energia odnawialna, społeczne zaangażowane rolnictwo i środowisko (w tym recykling), a także kultura. Dzieje się tak, ponieważ poszczególne państwa wyznaczają coraz szersze cele społeczne – np. zbieżne z celami ONZ w zakresie zrównoważonego rozwoju (Sustainable Development Goals, SDG) – i w związku z tym przedsiębiorstwa społeczne koncertują się również m.in. na „zielonej polityce” i zrównoważeniu środowiskowym (np. Czechy, Dania). Poszerzenie obszarów zaangażowania wskazuje również, że potencjalnie pomoc mogą uzyskać pracownicy nisko wykwalifikowani, którzy tracą miejsca pracy w związku z automatyzacją i robotyzacją¹⁰.

Kolejnym trendem jest **decentralizacja przedsiębiorstw społecznych i większe powiązanie ich działalności z lokalnymi potrzebami i inicjatywami.** W ciągu ostatnich 5 lat w wielu państwach członkowskich UE wzrosła rola gmin we wspieraniu przedsiębiorstw społecznych w ich lokalnym kontekście. Nowe i trwające procesy decentralizacji w zakresie świadczenia usług socjalnych umożliwiły i prawdopodobnie dalej będą umożliwiać gminom wspieranie przedsiębiorstw społecznych na szczeblu lokalnym (np. w Danii, Szwecji). W Niderlandach wzrost przedsiębiorstw społecznych jest związany z liczbą zadań publicznych, które ostatnio zostały przeniesione z rządu krajowego na samorządy lokalne¹¹.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

2. Stan i perspektywy przedsiębiorczości społecznej w wybranych krajach Unii Europejskiej

W niniejszym rozdziale omówione zostanie zjawisko przedsiębiorczości społecznej w Polsce oraz w takich państwach jak: Niemcy, Niderlandy, Czechy i Litwa, w których funkcjonuje duża liczba przedsiębiorstw społecznych (Niemcy – 77.459, Niderlandy – 5.000-6.000, Czechy – 3.773, Litwa – 3.476) a społeczna przedsiębiorczość ma długą tradycję, choć wywodzącą się z różnych założeń, np. na Litwie była powiązana z działalnością charytatywną.

Polska¹²

Tło/Tradycja

Tradycja przedsiębiorczości społecznej w Polsce ma swoje korzenie w dobrowolnym zrzeszaniu się obywateli i inicjatywach oddolnych, a także w istniejących przed drugą wojną światową ruchach i organizacjach spółdzielczych. Po roku 1989 i upadku komunizmu przedsiębiorstwa społeczne rozkwitły w formie stowarzyszeń i fundacji. Kluczowym wydarzeniem dla przedsiębiorczości społecznej było wejście Polski do Unii Europejskiej, które przyczyniło się do rozpoczęcia prac nad odpowiednimi regulacjami prawnymi. Efektem wprowadzenia ram prawnych były dwa równoległe procesy: ewolucja tradycyjnych form prawnych (fundacje i stowarzyszenia) w kierunku orientacji rynkowej oraz wprowadzenie nowych typów prawnych (przedsiębiorstwa społeczne, spółdzielnie socjalne).

Ramy prawne i podatkowe

W polskim prawodawstwie nie istnieje jednoznaczna definicja przedsiębiorstwa społecznego, niemniej charakterystyka i definicja operacyjna takiego podmiotu, przedstawione we wspomnianym już Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej (Rozdział 1, str. 4), są spójne z przyjętymi przez KE, a wszystkie typy przedsiębiorstw społecznych funkcjonujących w Polsce spełniają warunki unijnej charakterystyki. Prace nad przygotowaniem uregulowań otoczenia prawnego przedsiębiorstw społecznych trwały w Polsce kilka lat. Zostały jednak zawieszono we wrześniu 2015 r. Projekt ustawy o przedsiębiorczości społecznej można znaleźć na stronach rpo.gov.pl. KPRES 2019-2023 przewiduje wprowadzenie szerokiego zakresu świadczeń i ulg podatkowych dla podmiotów, które mają zachęcić do rozwoju sektora i zwiększenia skali działalności. Do podmiotów posiadających status przedsiębiorstwa społecznego planuje wprowadzić się m.in. darowizny na organizację miejsc pracy dla pracowników, zwolnienia z opłacania składek na ubezpieczenie społeczne w okresie 12 miesięcy od rejestracji (co obecnie

¹² Opracowanie dotyczące Polski przygotowano na podstawie: A. Ciepielewska-Kowalik (2020), Social enterprises and their ecosystems in Europe, Country Report Poland, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020; Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2019-2023 oraz informacji z portalu Ekonomia Społeczna [dostęp online: <https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/>, 20.09.2020].

dotyczy tylko spółdzielni socjalnych) oraz dostęp do specjalnych funduszy szkoleniowych dla pracowników.

Przedsiębiorstwa społeczne mogą korzystać z dwóch źródeł wsparcia: środków kierowanych do wszystkich przedsiębiorstw, które spełniają określone kryteria, np. zatrudniają pracowników niepełnosprawnych, oraz środków dedykowanych gospodarce społecznej/organizacjom nienastawionym na zysk. Drugi filar kształtowany jest przede wszystkim przez KPRES, który określa kluczowe kierunki interwencji publicznej w zakresie ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych na poziomie krajowym. Wskazano w nim m.in. konkretne zadania, które województwa mają realizować w zakresie ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych. Działania wspierające obejmują pożyczki i umowy kredytowe dla organizacji ekonomii społecznej, system przydzielania podatków dla tych podmiotów oraz współfinansowanie wynagrodzeń pracowników zatrudnionych przez poszczególne rodzaje prawne.

Charakterystyka przedsiębiorstw społecznych i otoczenie

Zgodnie z definicją operacyjną UE można wyróżnić cztery rodzaje przedsiębiorstw społecznych: (1) spółdzielnie społeczne; (2) przedsiębiorcze organizacje non profit; (3) zakłady aktywności zawodowej (ZAZ) i (4) inne firmy non profit.

W 2019 r. w Polsce istniało 29 535 przedsiębiorstw społecznych. Najliczniejsze są organizacje non profit (27,6 tys.), następnie spółdzielnie socjalne (1,7 tys.), inne firmy non profit (226) i zakłady aktywności zawodowej (109). W 2019 r. przedsiębiorstwa społeczne zatrudniały 428,7 tys. osób¹³.

Spółdzielnie społeczne w Polsce rozwijają się znacząco od 2006 r., kiedy to uzyskały odrębny status prawny. W 2008 r. było ich tylko 22, podczas gdy w 2018 r. było zarejestrowanych 1738 spółdzielni społeczne¹⁴. Działają w wielu różnych branżach, jak np. usługi hotelarskie i gastronomiczne, usługi administracyjne i pomocnicze, opieka zdrowotna i społeczna oraz przetwórstwo przemysłowe. Zatrudniają głównie osoby zagrożone wykluczeniem społecznym i trudnej sytuacji na rynku pracy;

Przedsiębiorcze organizacje non profit działają w wielu sektorach, ale cztery najpopularniejsze w 2016 r. to: (1) sport, turystyka, rekreacja i hobby; (2) edukacja i badania naukowe; (3) kultura i sztuka; (4) usługi społeczne oraz bezpieczeństwo i zdrowie publiczne w różnych sytuacjach kryzysowych. Zdecydowana większość organizacji zlokalizowana jest w miastach, zwykle w dużych, mających status powiatu, rzadziej w mniejszych miejscowościach. Tylko 1/5 z nich znajduje się na wsi. Zatrudniają one częściej osoby z grup podwyższonego ryzyka wykluczenia społecznego, w tym kobiety i dwie szczególne grupy wiekowe – osoby młode (do 25 r.ż.) i osoby starsze (po 55 r.ż.).

¹³ A. Ciepielewska-Kowalik (2020), Social enterprises and their ecosystems in Europe, Country Report Poland, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020.

¹⁴ Główny Urząd Statystyczny (2018), Spółdzielczość sprzyjająca włączeniu społecznemu i zawodowemu. <https://stat.gov.pl/statystyki-eksperymentalne/kapital-ludzki/spoldzielczosc-sprzyjajaca-wlaczaniu-spoiecznemu-i-zawodowemu,7,1.html>

Zauważalny jest w tych podmiotach stosunkowo wysoki odsetek pracujących w niepełnym wymiarze godzin – w 2015 r. stanowili 25,2% pracowników. Z danych GUS wynika, że w tym okresie pracujący w niepełnym wymiarze stanowili mniej niż 8% ogółu zatrudnionych w gospodarce narodowej, a około 1/3 organizacji non profit (31,9%) zadeklarowała brak płatnego zatrudnienia.

Zakłady aktywności zawodowej (ZAZ) w większości (64,2%, dane z 2017 r.) są zarządzane przez fundacje i stowarzyszenia, 33,9% – przez władze lokalne, a 1,8% – przez spółdzielnie społeczne. ZAZ najczęściej dostarczają usługi gastronomiczne, ogrodnicze, graficzno-drukarskie oraz związane z produkcją i konserwacją odzieży (dane z raportu PFRON z 2013 r., brak nowszych danych). Liczba osób zatrudnionych w ZAZ wzrosła z 2013 w 2006 r. do 6000 w 2017 r. ZAZ zatrudniają osoby z różnymi rodzajami niepełnosprawności. Prawie połowa pracowników z niepełnosprawnością to osoby z problemami psychicznymi. Drugą co do wielkości grupą pracowników niepełnosprawnych są osoby z niepełnosprawnością układu ruchowego. Pozostałe dwie najliczniejsze grupy to osoby z niepełnosprawnością słuchu i osoby z padaczką;

Inne firmy non profit prowadzą działalność w różnych dziedzinach, w tym w dziedzinie edukacji i kultury, sportu i turystyki, usług dla przedsiębiorstw i administracji publicznej, handlu, budownictwa, gastronomii, usług komunalnych, zdrowia i urody oraz informatyki. Dane na temat spółek non profit w Polsce są bardzo ograniczone.

Polityka dotycząca przedsiębiorstw społecznych w Polsce kształtowana jest przede wszystkim przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej oraz Departament Ekonomii Społecznej i Solidarnej, znajdujący się w strukturze tego ministerstwa. Strukturę wsparcia dla przedsiębiorstw społecznych tworzą Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES), świadczące usługi dostosowane do potrzeb przedsiębiorstw społecznych. Według oficjalnych danych istnieją 63 OWES-y¹⁵, można je znaleźć w każdym województwie.

Rozwój kwalifikacji, badanie i edukacja

W Polsce kilka jednostek badawczych, w tym uniwersytety i organizacje non profit, prowadzi badania dotyczące przedsiębiorczości społecznej. Główny Urząd Statystyczny realizuje program Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej (ZSMSES), który ma na celu wypracowanie narzędzia do systematycznego monitoringu ekonomii społecznej. Projekt trwa od 1 czerwca 2016 – 30 czerwca 2021. Badania dotyczące ZAZ są przeprowadzane na zlecenie PFRON, a dodatkowe informacje o spółdzielniach socjalnych gromadzi Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych. W kilku regionach (Małopolska, Warmia i Mazury, Wielkopolska) powstały również obserwatoria przedsiębiorstw społecznych. Nie są to jednak organizacje autonomiczne, lecz projekty finansowane ze środków unijnych, zlokalizowane w różnych

¹⁵ Stan na dzień 25.10.2020r. Źródło Ekonomia Społeczna [dostęp online:<https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Wykaz,akredytowanych,Osrodkow,Wsparcia,Ekonomii,Spolecznej,3920.html>, 25.20.2020 r.]

instytucjach publicznych, w szczególności w wojewódzkich urzędach pracy (WUP) i Regionalnych Centrach Polityki Społecznej (ROPS).

Kilka uczelni wyższych wprowadziło już do swoich programów nauczania elementy związane z przedsiębiorstwami społecznymi. Należą do nich: Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Uniwersytet Wrocławski, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Janusza Korczaka w Warszawie, Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu, Wyższa Hanzeatycka Szkoła Zarządzania w Słupsku. Zajęcia są prowadzone albo w formie studiów podyplomowych, albo jako element programów studiów licencjackich w takich dziedzinach, jak przedsiębiorczość społeczna i CSR, rozwój lokalny, polityka społeczna i pomoc społeczna. Tylko jedna uczelnia – Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie – oferuje studia z zakresu ekonomii społecznej (zarówno licencjackie, jak i magisterskie).

Na poziomie poszczególnych gmin i powiatów organizowane są kursy i szkolenia dotyczące przedsiębiorczości społecznej. Realizowane są zwykle przez Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej w ramach środków Unii Europejskiej pochodzących z Europejskiego Funduszu Społecznego. Przykładowo, szkolenia odbywają się systematycznie w Olsztynie (ostatnie we wrześniu 2020 r.) czy Bielsku-Białej.

Ponadto w Polsce działa organizacja Ashoka Polska, będąca częścią ustanowionego w 2014 r. Ashoka European Hub – sieci przedsiębiorców społecznych działających w 93 krajach całego świata. Ashoka w Polsce jako zajmuje się głównie wyborem i mentoringiem Ashoka Fellows, czyli innowatorów społecznych, którzy działają na rzecz poprawy innowacyjności społeczeństwa.

Perspektywy

Sektor przedsiębiorstw społecznych w Polsce rozwinął się znacznie w ostatnich latach, w dużej mierze dzięki wsparciu finansowym Europejskiego Funduszu Społecznego. W związku z tym, że środki unijne były przeznaczane w większości na organizacje działające na rzecz integracji zawodowej, w najbliższych latach istotne będzie także wsparcie przedsiębiorstw społecznych skierowanych na usługi społeczne i zdrowotne, rozwój lokalny czy związanych z nowym trendem – ekologią.

Przedsiębiorstwa społeczne w Polsce borykają się przede wszystkim z takimi problemami, jak: niejasności koncepcyjne w definiowaniu przedsiębiorstwa społecznego – brak spójnej definicji, niejasności w rozumieniu ról, jakie odgrywają przedsiębiorstwa społeczne, działające w coraz to nowych obszarach i sektorach, oraz brak woli tworzenia ram prawnych dla przedsiębiorstw społecznych. Do kolejnych barier należą: niechęć do podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej wśród organizacji non profit; ograniczony popyt na towary i usługi dostarczane przez przedsiębiorstwa społeczne ze strony władz publicznych, przedsiębiorstw rynkowych i odbiorców indywidualnych; brak odpowiednich kwalifikacji wśród menedżerów przedsiębiorstw społecznych; słaba kondycja ekonomiczna przedsiębiorstw społecznych; słabe struktury i sieci pośredniczące, reprezentujące przedsiębiorstwa społeczne oraz negatywne postrzeganie przedsiębiorstw

społecznych przez opinię publiczną; finansowanie przedsiębiorstw społecznych wyłącznie z funduszy europejskich¹⁶.

Jednocześnie istnieje szereg możliwości do wykorzystania przez przedsiębiorstwa społeczne, m.in.: fundusze europejskie, które konsekwentnie wspierają polskie przedsiębiorstwa społeczne; ożywiona debata o przedsiębiorstwach społecznych na poziomie krajowym; potencjał instytucji badawczych gromadzących dane o przedsiębiorstwach społecznych (m.in. projekt Zintegrowanego System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej (ZSMSES) realizowany przez GUS) oraz wprowadzenie do ustawy o zamówieniach publicznych zapisów ułatwiających funkcjonowanie przedsiębiorstw społecznych.

Czechy¹⁷

Tło/Tradycja

Początki przedsiębiorstw społecznych w Czechach sięgają początków powstania spółdzielni robotniczych, towarzystw ubezpieczeń wzajemnych i stowarzyszeń w połowie XIX wieku. Organizacje te koncentrowały się m.in. na wzajemnej pomocy finansowej, konsumenckiej i produkcyjnej oraz samopomocy. W szczytowym okresie przed drugą wojną światową w Czechosłowacji działało ponad 16 500 spółdzielni. W czasach komunizmu (1948-1989) niektóre stowarzyszenia i spółdzielnie przetrwały, ale utraciły swoją autonomię i demokratyczną strukturę oddolną.

Koncepcje ekonomii społecznej i przedsiębiorczości społecznej weszły do sfery publicznej dopiero po 2000 r. Zainteresowanie przedsiębiorczością społeczną wzrosło po wstąpieniu Czech do UE w 2004 r. Głównym powodem była dostępność funduszy europejskich, które w Czechach są w większości administrowane przez Ministerstwo Pracy i Spraw Społecznych (MoLSA). Fundusze unijne wspierały dotychczas głównie przedsiębiorstwa społeczne zajmujące się integracją zawodową (WISE), ale spektrum przedsiębiorstw społecznych w Czechach stopniowo się rozszerza i zaczyna obejmować inicjatywy ukierunkowane na środowisko i społeczność.

Ramy prawne i podatkowe

Pracę nad wprowadzeniem jednolitych definicji ekonomii społecznej i przedsiębiorczości społecznej rozpoczęto w Czechach w roku 2000. Podstawy do opracowania tych definicji stworzyła TESSEA ČR (Thematic Network of Social Economy) – utworzona w 2009 r. szeroka platforma, skupiająca różne zainteresowane strony w dziedzinie ekonomii społecznej. Do 2010 r. w ramach jej działań opracowano definicję przedsiębiorstwa społecznego, akceptowaną przez szerokie grono zainteresowanych stron w Czechach,

¹⁶ A. Ciepielewska-Kowalik (2020), Social enterprises and their ecosystems in Europe, Country Report Poland, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020.

¹⁷ _Opracowanie dotyczące Czech przygotowano na podstawie: E. Fraňková (2019), Social enterprises and their ecosystems in Europe, Country Report Czech Republic, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019;

w tym MoLSA, Agencję Integracji Społecznej, Stowarzyszenie Spółdzielni Czeskich i Morawskich.

Przyjęta definicja wyodrębnia dwa rodzaje przedsiębiorstw społecznych: „ogólne” przedsiębiorstwo społeczne oraz WISE. Obie definicje mówią o przedsiębiorstwie społecznym jako nastawionym na pożytek publiczny i integrację społeczną, a jedyna różnica związana jest z grupami docelowymi. W WISE cel szczegółowy zakłada „zatrudnienie i integrację społeczną osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji na rynku pracy”, podczas gdy ogólne przedsiębiorstwa społeczne mogą poświęcić się każdemu celowi społecznie użytecznemu, w tym korzyściom środowiskowym, kulturowym i społecznościami lokalnym.

Odnosnie do ram prawnych, choć od 2014 r. poczyniono postępy w pracach nad ustawą o przedsiębiorstwach społecznych, wobec braku uregulowań prawnych odnoszących się wprost do przedsiębiorczości społecznej, działalność tych podmiotów regulują obecnie inne obowiązujące akty prawne np. kodeks cywilny z 2014 r. Podlegając różnym przepisom, poszczególne przedsiębiorstwa społeczne mają m.in. zróżnicowany dostęp do ulg podatkowych.

Mogą one jednak zostać „podatnikami pożytku publicznego”, korzystać z ulg związanych z darowiznami na rzecz podmiotów nienastawionych na zysk oraz z aktywną polityką zatrudniania, w szczególności osób niepełnosprawnych.

Charakterystyka przedsiębiorstw społecznych i otoczenie

W oparciu o operacyjną definicję UE przedsiębiorstwa społeczne w Czechach przyjęły 8 różnych form prawnych: spółdzielnie społeczne (jedyne przedsiębiorstwo społeczne *ex lege*) oraz 7 innych, które kwalifikują się jako przedsiębiorstwa społeczne *de facto*: stowarzyszenia, spółki pożytku publicznego, instytuty, fundacje, kościelne osoby prawne, spółdzielnie (inne niż spółdzielnie społeczne) oraz spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. W 2018 r. łączna liczba przedsiębiorstw społecznych w Czechach osiągnęła 3773.

TESSEA ČR wymaga, aby przedsiębiorstwa społeczne spełniały następujące kryteria:

- oba przedsiębiorstwa społeczne - ogólne i WISE muszą uzyskiwać co najmniej 30% dochodów z własnej działalności gospodarczej;
- zarówno przedsiębiorstwo społeczne, jak i WISE muszą reinwestować co najmniej 51% zysku w rozwój przedsiębiorstwa społecznego i (lub) w realizację celów pożytku publicznego;
- co najmniej 10% wszystkich osób zaangażowanych w działalność przedsiębiorstwa społecznego musi być opłacane;
- w WISE co najmniej 30% pracowników musi pochodzić z grup znajdujących się w niekorzystnej sytuacji na rynku pracy. W tym przypadku pracownik jest zdefiniowany

jako osoba posiadająca odpowiednik standardowej umowy o pracę w wysokości co najmniej 0,3 etatu.

Analiza wyników badań KE i statystyk dotyczących przedsiębiorstw społecznych wskazuje, że głównymi beneficjentami tych podmiotów są osoby z niepełnosprawnością zdrowotną i długotrwale bezrobotne – te dwie grupy otrzymują systematyczne wsparcie na rzecz integracji zawodowej ze środków publicznych. Według badań ankietowych czeskie przedsiębiorstwa społeczne funkcjonują przeważnie jako małe przedsiębiorstwa zatrudniające około 15 pracowników i osiągające roczny obrót około 170 tys. euro, z czego ponad połowa generuje zysk w ciągu ostatniego roku lub dwóch.

Do kluczowych aktorów czeskiego ekosystemu przedsiębiorczości społecznej należą: Ministerstwo Pracy i Spraw Socjalnych (Ministerstvo Práce A Sociálních Věcí ČR, MPSV); urzędy pracy pod nadzorem MPSV; Agencja ds. Integracji Społecznej, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego (Ministerstvo pro místní rozvoj), Ministerstwo Przemysłu i Handlu (Ministerstvo průmyslu a obchodu), zrzeszenie TESSEA ČR (Thematic Network of Social Economy); kilka regionalnych i miejskich sieci i inicjatyw wspierających; kilka uniwersytetów działających zarówno w dziedzinie badań bieżących, jak i edukacji; dwa główne banki opracowujące programy skierowane do przedsiębiorstw społecznych; oraz kilka inkubatorów przedsiębiorczości. Pomimo licznych i aktywnych podmiotów w całym sektorze brakuje ogólnego poparcia politycznego i publicznego z jednej strony, a z drugiej – silnych organów przedstawicielskich i siły lobbingowej.

Rozwój kwalifikacji, badanie i edukacja

Kwalifikacje związane z ekonomią społeczną i przedsiębiorczością społeczną są częścią programów nauczania na poziomie studiów wyższych – magisterskich i podyplomowych. Ponadto ponad 50 kierunków studiów licencjackich ma potencjalne powiązania z ekonomią społeczną, począwszy od ekonomii i pracy społecznej, po geografię społeczną, ochronę środowiska, nauki humanistyczne czy studia nad rozwojem. Dodatkowo około kilkanaście wyższych szkół zawodowych (w większości skoncentrowanych na pracy socjalnej i polityce społecznej) zajmuje się tematem przedsiębiorczości społecznej. Istnieje zatem potencjał dalszego rozwoju edukacji w zakresie przedsiębiorstw społecznych i gospodarki społecznej.

Uniwersytet Masaryka w Brnie planuje otworzyć także spójny program studiów wyposażający przyszłych przedsiębiorców społecznych zarówno w umiejętności biznesowe, jak i zaplecze ideologiczne. Wydział Studiów nad Środowiskiem rozpoczął proces akredytacji wspólnego programu studiów magisterskich „Przedsiębiorczość oparta na zrównoważonym rozwoju”, który będzie realizowany w konsorcjum z Uniwersytetem Biznesu w Wiedniu i Uniwersytetem w Barcelonie, przy wsparciu programu Erasmus Mundus.

Centrum Badań nad Sektorem Non profit (Centrum pro výzkum neziskového sektoru, CVNS) koncentruje swoje badania wyraźnie na przedsiębiorstwach społecznych. Instytut stanowi część Uniwersytetu Masaryka, Wydziału Ekonomii i Administracji. Jego

ekonomiści, historycy, prawnicy, socjologowie i politolodzy badają aktualny stan czeskiego sektora non profit i społeczeństwa obywatelskiego oraz ich rozwój z perspektywy własnych dyscyplin naukowych oraz w kontekście interdyscyplinarnym i międzynarodowym. Centrum prowadzi zarówno badania podstawowe, jak i stosowane, a także oferuje program edukacyjny dla studentów studiów magisterskich i podyplomowych. Ma on na celu stymulowanie publicznej debaty politycznej na temat sektora non profit i społeczeństwa obywatelskiego.

Perspektywy

Czeskie przedsiębiorstwa społeczne (zwłaszcza WISE) przeżywają w ostatnich latach rozkwit. Definicje i zasady przedsiębiorczości społecznej opracowane przez TESSEA i MPSV osiągnęły względny konsensus, a dostępne programy finansowania publicznego (głównie z programu EFS UE) przyspieszyły ich rozwój.

Niektóre kwestie stwarzają jednak trudności dla przedsiębiorstw społecznych, takie jak niepewność co do przyszłości publicznego wsparcia finansowego, brak szerszego poparcia politycznego i niedostateczne uznanie przez szerszą opinię publiczną. Pokłada się wiele nadziei w stworzeniu krajowej strategii i planu działania, która mogłaby wspierać sektor zarówno wewnątrz (poprzez zachęcanie do debat zainteresowanych stron), jak i zewnątrz (poprzez promowanie i rozwijanie bardziej systemowych i priorytetowych działań).

Kolejnym wyzwaniem jest uznanie i znalezienie wsparcia dla całego spektrum działań i potencjału przedsiębiorstw społecznych – zarówno w tradycyjnych formach (tj. integracja zawodowa), jak i rodzących się obszarów zaangażowania przedsiębiorstw społecznych (tj. lokalna produkcja i dystrybucja żywności, etyczna gastronomia, sklepy o zerowej ilości odpadów itp.). Przedsiębiorstwa społeczne o charakterze środowiskowym i społecznym, a być może także komunalnym, powinny mieć równorzędny status z przedsiębiorstwami społecznymi które zaangażowane są w działalność społeczną i charytatywną.

Litwa¹⁸

Tło/Tradycja

Rozwój przedsiębiorczości społecznej na Litwie jest ściśle związany z ewolucją organizacji charytatywnych i spółdzielni. Można wyróżnić jej trzy różne etapy: okres przedwojenny (do 1940 r.), okres Związku Radzieckiego (1945-1989) i okres postsowiecki (od 1990 r.). W okresie przedwojennym społeczeństwo obywatelskie rozwijało się podobnie jak w wielu krajach europejskich. Działały organizacje charytatywne i spółdzielnie chrześcijańskie, świadczące usługi socjalne. Prywatni filantropi lub spółdzielnie rolnicze wspierały finansowo takie organizacje non profit (NPO). W okresie Związku Radzieckiego

¹⁸ Opracowanie dotyczące Litwy przygotowane na podstawie: I. Pranskeviciute, L. Okuneviciute Neverauskiene (2018), Social enterprises and their ecosystems in Europe, Country Report Lithuania, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018.

wszystkie niezależne i demokratyczne organizacje obywatelskie były zakazane. Prawdziwy charakter spółdzielni został zniekształcony przez nacjonalizację majątku prywatnego i proces przymusowej kolektywizacji.

W latach 90. XX w. działalność społeczeństwa obywatelskiego została zinstytucjonalizowana poprzez różne formy organizacji non profit, takie jak przedsiębiorstwa publiczne¹⁹, stowarzyszenia i fundacje. Podmioty te były wspierane głównie przez międzynarodowe organizacje darczyńców oraz fundusze strukturalne UE.

W ostatnich latach przedsiębiorczość społeczna na Litwie rozwijała się w dwóch kierunkach: przedsiębiorstwo społeczne integracji pracy (WISE) oraz inne rodzaje przedsiębiorstw społecznych. WISE powstało w 2004 r. i korzystało ze specjalnego statusu prawnego, stałego systemu pomocy finansowej, zwolnień podatkowych i innych preferencji. Inne rodzaje przedsiębiorstw społecznych pojawiły się na rynku jako organizacje oddolne.

Ramy prawne i podatkowe

Litwa była jednym z pierwszych „nowych” państw członkowskich UE, które przyjęły ustawę o przedsiębiorstwach społecznych. Wprowadzona w 2004 r. ustawa (Law on Social Enterprises, 1 June 2004 No IX-2251) dotycząca organizacji integrujących WISE objęła istniejące już od czasu komunizmu fabryki zatrudniające osoby niepełnosprawne i pozwoliła na zachowanie tych miejsc pracy dla osób z niepełnosprawnościami.

Główny przełom w rozwoju litewskiej przedsiębiorczości społecznej nastąpił w 2014 r. i przybrał formę pierwszego Forum Przedsiębiorstw Społecznych (Socialinio verslo forumas), które stworzyło podstawy dla koncepcji biznesu społecznego. W 2015 r., w ślad za Inicjatywą na rzecz przedsiębiorczości społecznej (SBI) Komisji Europejskiej, Ministerstwo Gospodarki uruchomiło następnie dekret w sprawie przyjęcia „Koncepcji przedsiębiorczości społecznej”.

Od 2015 r. na Litwie przedsiębiorstwa społeczne mogą przyjąć formę organizacji non-profit. Organizacje spełniające definicję operacyjną przedsiębiorstwa społecznego UE obejmują:

- przedsiębiorstwa społeczne zajmujące się integracją zawodową (WISE), mające prawo do statusu WISE na mocy ustawy o przedsiębiorstwach społecznych, uchwalonej w 2004 r. (ustawa nr IX-2251). W ustawie tej wyróżnia się dwa rodzaje WISE: (1) przedsiębiorstwa społeczne, w których co najmniej 40% pracowników należy do jednej z różnych grup objętych misją przedsiębiorstwa polegającą na integracji zawodowej, oraz (2) przedsiębiorstwa społeczne dla osób niepełnosprawnych, w których co najmniej 50% pracowników należy do konkretnej grupy docelowej;
- przedsiębiorstwa publiczne, stowarzyszenia i fundacje generujące dochody rynkowe, które nie są uznawane za WISE – nie jest to jednorodna grupa i mimo że działają

¹⁹ Będące własnością państwa lub w których większościowy pakiet akcji jest w posiadaniu Skarbu Państwa.

w ramach jednej ustawy prawnej, podlegają także pod odrębne ustawy. Wiele z ich cech, zakresu działalności, struktury finansowej i struktury pracowniczej jest również podobnych, przy czym istotne różnice można zaobserwować jedynie w sferze ekonomicznej. Na Litwie przedsiębiorstwa publiczne, stowarzyszenia i fundacje są zazwyczaj wymieniane łącznie – czasami w ramach nadrzędnej koncepcji NPO – w dokumentach programowych, badawczych i operacyjnych.

Istnieje kilka regulacji prawnych, które pozwalają przedsiębiorstwom społecznym na ulgi podatkowe. Przykładowo, zgodnie z ustawą o podatku od zysków (ustawa nr IX-675, przyjęta w 2001 r., zmieniona w 2013 r.) przedsiębiorstwa publiczne, stowarzyszenia i fundacje, których dochód podlegający opodatkowaniu z działalności gospodarczej nie przekracza 300 tys. euro, korzystają z zerowej stawki podatkowej dla pierwszych 7250 euro dochodu podlegającego opodatkowaniu, a pozostała część zysku jest opodatkowana na 15%. Ponadto przedsiębiorstwa publiczne, stowarzyszenia i fundacje mogą pozyskiwać dodatkowe finanse poprzez: darowizny od firm konwencjonalnych, darowizny od osób fizycznych, inne środki.

Charakterystyka przedsiębiorstw społecznych i otoczenie

Przedsiębiorstwa społeczne na Litwie to przede wszystkim organizacje integracji społecznej WISE i przedsiębiorstwa nienastawione na zysk – przedsiębiorstwa publiczne, stowarzyszenia i fundacje generujące dochody rynkowe. Liczba przedsiębiorstw społecznych, które pokrywają się z definicją Unii Europejskiej, w 2017 r. wynosiła 3662. Wyróżnia się 186 podmiotów integrujących WISE – działają one głównie w obszarach pracy wymagających niskich kwalifikacji, jak: sprzętanie, budownictwo, produkcja żywności. Jeśli chodzi o pozostałe formy prawne to wyróżnia się 1712 stowarzyszeń, 70 fundacji i 1694 przedsiębiorstw publicznych. Przedsiębiorstwa publiczne, stowarzyszenia i fundacje działają w obszarze opieki społecznej, edukacji, opieki zdrowotnej, sportu i kultury²⁰.

Średnia liczba zatrudnionych w fundacjach przedsiębiorstw społecznych wynosi 7 osób, a średni obrót – 590 192 euro. Wśród fundacji znajduje się kilka dużych organizacji, których roczne obroty wynoszą od 1 do 10 mln euro. Największą z nich, uznaną za przedsiębiorstwo społeczne, jest fundacja „Foodbank” – jej obroty wynoszą 10 mln euro i zatrudnia 38 pracowników.

Poprawki do Koncepcji Przedsiębiorstw Społecznych (Socialinio verslo koncepcija), wydane w 2016 r., określiły 14 następujących obszarów docelowych, w których mogą działać przedsiębiorstwa społeczne: (1) ograniczenie skutków wpływu na środowisko naturalne; (2) promowanie efektywnego wykorzystania zasobów naturalnych i poprawa gospodarki odpadami; (3) łagodzenie skutków zmiany klimatu na świecie; (4) wspieranie różnorodności biologicznej i opieki nad zwierzętami; (5) wspieranie ochrony krajobrazu;

²⁰ I. Pranskeviciute, L. Okuneviciute Neverauskiene (2018), Social enterprises and their ecosystems in Europe, Country Report Lithuania, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018.

(6) zachowanie tożsamości kulturowej Litwy; (7) promowanie kreatywności i innowacyjności, dostępność usług kulturalnych; (8) zapobieganie chorobom i poprawa opieki zdrowotnej; (9) wspieranie turystyki socjalnej; (10) promowanie praw człowieka i równości szans; (11) zaspokajanie potrzeb mieszkańców; (12) wspieranie edukacji w zakresie obywatelstwa, patriotyzmu, informacji na temat kwestii obrony państwa; (13) wspieranie przedsiębiorczości społecznej i organizacji pozarządowych; oraz (14) zwalczanie wykluczenia społecznego i wspieranie integracji na rynku pracy.

Według danych Litewskiej Giełdy Pracy, opublikowanych w marcu 2018 r., WISE zatrudniają głównie osoby o niskich kwalifikacjach. Najbardziej popularnymi dziedzinami działalności gospodarczej wśród WISE-ów są: sprzętanie (23%); budownictwo (16%); produkcja żywności i catering (15%); szycie, dziewiarstwo oraz produkcja biżuterii i zabawek (11%). Inne dziedziny (23%) obejmują m.in. prace wykwalifikowane, takie jak księgowość, doradztwo, zarządzanie archiwami, fotografia, tłumaczenia.

Tradycyjnie na Litwie kwestie społeczno-gospodarcze i WISE wchodziły w zakres kompetencji Ministerstwa Bezpieczeństwa Socjalnego i Pracy, ale ze względu na wymiar ekonomiczny decyzje w sprawie przedsiębiorczości społecznej zapadają także w: Ministerstwie Rolnictwa, Ministerstwie Gospodarki i Ministerstwie Spraw Wewnętrznych zajmują się także kwestią przedsiębiorstw społecznych. Ministerstwo Rolnictwa i Ministerstwo Gospodarki promowały postrzeganie przedsiębiorstw społecznych nie tylko jako rozwiązania problemów społecznych, ale jako ważnych aktorów rozwoju gospodarczego i obszarów wiejskich.

Rozwój kwalifikacji, badanie i edukacja

Na Litwie brakuje dedykowanych programów edukacyjnych w dziedzinie przedsiębiorczości społecznej. Większość działań edukacyjnych w tym obszarze stanowią warsztaty lub krótkoterminowe seminaria.

W 2016 r. przedsiębiorstwo „Enterprise Lithuania” wraz z ekspertami z projektu „Create for Lithuania” (Kurk Lietuvai) zorganizowało cykl wydarzeń z zakresu rozwoju przedsiębiorczości społecznej. Stworzyli oni również przewodnik po biznesie społecznym, zawierający informacje o tym, jak rozwijać biznes społeczny na Litwie i jakie kryteria powinny spełniać przedsiębiorstwa społeczne zgodnie z praktyką biznesu społecznego.

W celu uzupełnienia oferty edukacyjnej, Ministerstwo Gospodarki w sprawozdaniu w ramach programu Plan działania na rzecz rozwoju przedsiębiorczości społecznej na lata 2016-2020 (Action plan for social business development for the period 2016-2020) zaproponowało, aby do programów nauczania włączono dyscypliny związane z przedsiębiorczością społeczną. 350 szkół oferujących programy i szkolenia zawodowe rozpoczęły przekazywanie podstaw wiedzy w zakresie przedsiębiorczości społecznej, a dodatkowo podstawy przedsiębiorczości społecznej zostały włączone do 73 zatwierdzonych programów modułowych kształcenia zawodowego.

W ramach programów Komisji Europejskiej „Erasmus +” i „NordPlus” sfinansowano również 9 projektów na rzecz integracji społecznej, wolontariatu i przedsiębiorczości

społecznej. Kowieński Uniwersytet Technologiczny podpisał porozumienie z Europejskim Instytutem Przedsiębiorczości Społecznej i Innowacji w sprawie promowania przedsiębiorstw społecznych, a także uruchomił akcelerator pomysłów na biznes społeczny. Dla studentów uczelni zorganizowano interdyscyplinarny, jednosemestralny program w zakresie przedsiębiorczości społecznej.

Wyższa Szkoła Zawodowa w Kolping oferuje program licencjacki w zakresie przedsiębiorczości społecznej. Inne uczelnie włączają biznes społeczny do administracji publicznej, programów pracy socjalnej lub pomocy społecznej.

W 2017 r. szkoły średnie i gimnazja zaangażowały się w edukację w zakresie przedsiębiorczości społecznej. Nauczyciele z dziesięciu szkół zaczęli korzystać z metodologii British Council, nazwanej „Pakiet dotyczący przedsiębiorczości społecznej dla szkół”, i materiałów edukacyjnych z zakresu przedsiębiorczości społecznej. W 2018 r. „Junior Achievement”, we współpracy z Ministerstwem Bezpieczeństwa Społecznego i Pracy, rozpoczęła realizację programu dla szkół, w ramach którego odbywały się zajęcia z zakresu przedsiębiorczości społecznej, a także konkurs projektów biznesowych, do którego przystąpiło około 80 placówek edukacyjnych.

W ramach programu LEADER (Liaison entre actions de développement de l'économie rurale) Lokalne Grupy Działania zorganizowały w 2017 i 2018 r. intensywne praktyczne szkolenia modułowe o różnych aspektach biznesu społecznego dla potencjalnych wnioskodawców. Programy te dotarły do setek społeczności lokalnych, organizacji pozarządowych i przedsiębiorców w odległych regionach Litwy.

Perspektywy

Na Litwie przedsiębiorstwa społeczne coraz częściej postrzegane są przez decydentów politycznych jako istotny czynnik rozwoju systemu opieki społecznej.

W perspektywie deinstytucjonalizacji i decentralizacji świadczenia usług publicznych przedsiębiorstwa społeczne są postrzegane jako główny potencjalny podmiot do świadczenia tego typu usług. Strategiczne zobowiązanie decydentów politycznych do przeniesienia większej liczby usług do organizacji non profit i przedsiębiorstw społecznych zawarto w narodowej strategii postępu „Litwa 2030”, zatwierdzonej przez rząd Republiki Litewskiej. Instytucje państwowe i gminy podejmują działania w celu włączenia przedsiębiorstw społecznych do świadczenia usług publicznych.

Nadal istnieje wiele barier dla rozwoju litewskiej przedsiębiorczości społecznej: obecne formy finansowania przez państwo są mocno zbiurokratyzowane a proces kontroli zbyt rygorystyczny. Przedsiębiorstwa społeczne mają nierówne warunki dostępu do pomocy finansowej w porównaniu z chronionym i wspieranym przez państwo aparatem usług społecznych. Poziom świadomości i zaufania do przedsiębiorstw społecznych wśród społeczeństwa, inwestorów i decydentów politycznych jest nadal bardzo niski.

Niemcy²¹

Tło/Tradycja

Ekonomia społeczna w Niemczech ma silne korzenie w takich obszarach, jak: działania filantropijne, spółdzielnie, pomoc grupowa lub integracja zawodowa oraz tradycje wspólnotowe i biznesowe. Początki przedsiębiorstw społecznych sięgają dobrowolnych stowarzyszeń kierowanych przez społeczność, które działały w służbie zdrowia i pomocy społecznej, edukacji i mieszkalnictwie już na początku XX wieku. Spółdzielnie zajmowały się głównie rolnictwem, kredytem i handlem detalicznym, natomiast towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych realizowały się w ramach inicjatyw ubezpieczeniowych i filantropijnych, realizowanych w dziedzinach humanistycznych, w tym sztuki i kultury.

Przedsiębiorstwa społeczne sprawnie funkcjonują na terytorium Niemiec od 150 lat. Rozwój demokratycznego państwa dobrobytu po drugiej wojnie światowej był też początkiem rozwoju przedsiębiorczości społecznej. W okresie powojennym nie zostały jednak ustalone ramy prawno-podatkowe dla tych podmiotów.

Rząd federalny zaczął dostrzegać ten temat na początku lat 2000. Nie zostały podjęte jednak konkretne inicjatywy mające na celu regulację przedsiębiorczości społecznej.

Ramy prawne i podatkowe

W Niemczech nie ma dedykowanej ustawy, która zajmowałaby się przedsiębiorczością społeczną, i według najnowszych danych KE nie zostanie ona wprowadzona w najbliższej przyszłości. Nie zdefiniowano także zakresu działalności przedsiębiorstw społecznych. W związku z tym nie istnieje również prawne rozgraniczenie tego zjawiska, a instytucje publiczne nadal różnią się w swoim rozumieniu tego pojęcia.

Przedsiębiorstwa społeczne mają stosunkowo szeroki wybór form prawnych, w których mogą działać. Wiele z nich zarejestrowało się jako stowarzyszenia (eingetragener Verein; e.V.). Aby utworzyć podmiot działający jako e.V., należy wykazać demokratyczny sposób zarządzania oraz nieprzekraczanie ustalonego (niskiego) poziomu dochodów (Geringfiigkeitsschwelle).

Znaczna część wszystkich przedsiębiorstw społecznych działa w oparciu o status przedsiębiorstwa pożytku publicznego. Z tego względu działalność przedsiębiorstw społecznych podlega ścisłym ograniczeniom w zakresie podziału zysków (niezależnie od kryteriów zarządzania). Ponadto organizacje pożytku publicznego nie płacą żadnego podatku dochodowego od osób prawnych ani lokalnego podatku od działalności gospodarczej finansującej ich misję społeczną. Organizacje użyteczności publicznej mogą stosować obniżoną stawkę podatku VAT w wysokości 7% zamiast normalnej stawki 19%. Dodatkowo, wszystkie organizacje o statusie pożytku publicznego mogą przyjmować

²¹ Opracowanie dotyczące Niemiec przygotowano na podstawie: Komisja Europejska (2019), Social enterprises and their ecosystems in Europe, Country Report Germany, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019; K. Obuch, A. Zimmer (2018), Social Enterprises in Germany, Fab Move. Social Enterprises on the move.

darowizny od osób fizycznych lub prawnych. Osoby fizyczne mogą odliczyć roczną sumę darowizn na rzecz przedsiębiorstw przy deklarowaniu swoich dochodów. Maksymalna kwota do odliczenia wynosi 20% dochodu rocznie.

Charakterystyka przedsiębiorstw społecznych i otoczenie

W 2017 r. łączna liczba przedsiębiorstw społecznych wyniosła 77 458: 67 746 e.V., 2620 fundacji, 6584 spółek z ograniczoną odpowiedzialnością (Gesellschaft mit beschränkter Haftung, gGmbH), 501 spółdzielni i 7 innych organizacji.

Niemieckie przedsiębiorstwa społeczne są zazwyczaj małe, zarówno pod względem zysku, jak i liczby pracowników. W 2017 r. 31,6% przedsiębiorstw społecznych zatrudniało do 5 pracowników, a 25,2% – do 30. Kluczowe dla tych podmiotów jest także zatrudnianie w niepełnym wymiarze godzin. Udział uzyskanych przychodów (np. z działalności gospodarczej) stanowi ponad 40% przychodów organizacji. Przedsiębiorstwa społeczne otrzymują znaczną część wsparcia ze strony państwa, która waha się od 21% do 40% dochodu. Najniższa jest w przypadku fundacji (21%), ale we wszystkich innych formach prawnych przekracza 40%.

Niemieckie przedsiębiorstwa społeczne mają szeroki zakres obszarów działalności. Niektóre z nich oferują mieszkania socjalne (większość spółdzielni mieszkaniowych), pracę (przedsiębiorstwa integracyjne i integrujące), usługi finansowe i ubezpieczenia (banki spółdzielcze i towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych). Inne udostępniają infrastrukturę (sklepy wiejskie) lub produkują i dostarczają energię (Burgerenergiegenossenschaften).

Poszczególne rodzaje podmiotów działają w następujących obszarach:

- tradycyjne stowarzyszenia – usługi w zakresie opieki, edukacji, kultury, mieszkalnictwa, integracji itp.;
- organizacje pomocy społecznej – opieka zdrowotna, w tym opieka nad dziećmi, młodzieżą, osobami starszymi, niepełnosprawnymi itd.;
- fundacje operacyjne – usługi w zakresie opieki, edukacji, kultury, mieszkalnictwa, integracji itp.;
- spółdzielnie i towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych (Versicherungsverein auf Gegenseitigkeit) – usługi finansowania na rzecz przystępnych cenowo mieszkań, etycznej konsumpcji, zdrowej żywności, rozwój wsi, energii odnawialnej, usług opiekuńczych itp.;
- przedsiębiorstwa społeczne zajmujące się integracją zawodową (jako przedsiębiorstwa na rzecz integracji osób niepełnosprawnych oraz przedsiębiorstwa społeczne zajmujące się integracją zawodową osób długotrwale bezrobotnych) – przekwalifikowanie i rozwój umiejętności osób wchodzących na rynek pracy i tych, którzy stracili pracę; aktywizacja osób z niepełnosprawnościami;

- przedsiębiorstwa społeczne nowego typu – usługi w zakresie opieki, edukacji, kultury, ekologii, integracji społecznej, lokalnego rozwoju gospodarczego, inicjatyw sąsiedzkich itp.;
- organizacje sąsiedzkie i społeczne – inicjatywy sąsiedzkie, lokalny rozwój gospodarczy, integracja społeczna.

Federalne Ministerstwo Spraw Rodziny, Seniorów, Kobiet i Młodzieży (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, BMFSFJ) koncentruje się na poprawie podaży lokalnych usług socjalnych, które oferują przedsiębiorstwa społeczne. Ministerstwo Pracy i Spraw Socjalnych (Bundesministerium für Arbeit und Soziales, BMAS) promuje organizacyjne i przedsiębiorcze elementy przedsiębiorczości społecznej oraz ich potencjał innowacyjny. Działania na rzecz popularyzacji przedsiębiorczości społecznej są podejmowane także przez Federalne Ministerstwo Gospodarki i Energetyki (Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, BMWi) w ramach ostatniego traktatu koalicyjnego (2018 r.), który uznał przedsiębiorstwo społeczne za formę konkurencyjnej gospodarki.

Rozwój kwalifikacji, badanie i edukacja

Rozwojem kwalifikacji, badaniami i edukacją w Niemczech zajmują się zwykle uczelnie publiczne i kościelne. Wiele publicznych uniwersytetów i instytucji szkoleniowych oferuje studia z zakresu „trzeciego sektora” lub „zarządzania w sektorze społecznym”, obejmujące specjalistyczną administrację biznesową, zarządzanie strategią lub marketingiem itp. Kursy te i towarzyszące im działania badawcze stanowią ważne elementy ekosystemu przedsiębiorstwa społecznego. Niektóre instytucje wykraczają poza nauczanie i oferują usługi doradcze, a niektóre nawet finansują projekty innowacji społecznych. Organizacje pomocy społecznej, spółdzielnie, przedsiębiorstwa o charakterze integracyjnym mają również dostęp do ofert szkoleniowych i edukacyjnych, przygotowanych przez wyspecjalizowane instytuty w ramach poszczególnych landów.

Krajowa federacja parasolowa 6 niemieckich landów – Federalny Związek Niestatutowych Służb Opieki Społecznej (Bundesarbeitsgemeinschaft der Freien Wohlfahrtspflege, BAGFW) – gromadzi dane statystyczne dotyczące sektora i świadczy swoim członkom usługi lobbystyczne i inne usługi związane z polityką. Organizacja ta utworzyła również „Bank Gospodarki Społecznej” (Bank für Sozialwirtschaft) – kluczową instytucję finansową dla przedsiębiorstw społecznych. Bank Gospodarki Społecznej jest wyspecjalizowanym bankiem komercyjnym dla firm, instytucji i organizacji z obszaru ochrony zdrowia, usług socjalnych i edukacji.

Mniejsze przedsiębiorstwa społeczne działające poza tymi strukturami, a w szczególności przedsiębiorstwa społeczne nowego typu, są uzależnione od nieformalnych sieci edukacyjnych. Przedsiębiorstwa społeczne typu spółdzielczego mogą również korzystać z pomocy jednostek administracyjnych poszczególnych landów.

W 2010 r. powstała sieć współpracy między czterema uniwersytetami w Monachium w celu stworzenia „Akademii Przedsiębiorczości Społecznej” (Social Entrepreneurship Academy). Przygotowuje ona swój własny program certyfikowanych dwuletnich studiów, a także kilkudniowych kursów. Wspiera również nowo powstające przedsiębiorstwa społeczne poprzez ośrodki inkubacyjne i konsultacje, a także buduje szeroką sieć zainteresowanych stron wokół przedsiębiorczości społecznej.

W sektorze spółdzielczym, w ramach projektu innova eG przeprowadzane są szkolenia i oferuje usługi doradcze nowym założycielom spółdzielni, w tym mentoring.

Niektóre profesjonalne agencje doradcze, takie jak IQ-Consult, poprzez swoją wydzieloną spółkę Social Impact gGmbH specjalizują się w doradzaniu przedsiębiorcom społecznym i ich partnerom w biznesie i inicjatywach dotyczących społeczeństwa obywatelskiego.

Istotnym czynnikiem dotyczącym działań edukacyjnych w zakresie przedsiębiorczości społecznej są inkubatory społeczne i akceleratory biznesowe. Do najbardziej znanych inicjatyw zalicza się:

- „Talents4Good” – działający w Berlinie i Monachium od 2011 r., świadczący usługi doradztwa personalnego specjalnie dla sektora non profit;
- Social Impact Labs w Berlinie, Hamburgu, Frankfurtcie, Lipsku i w innych miastach niemieckich (prowadzone przez Social Impact gGmbH) oraz Social Lab Koln (w dziedzinie edukacji) oferują różne usługi, szczególnie dla nowo powstających przedsiębiorstw społecznych, jak: doradztwo, pomoc w znalezieniu inwestorów finansowe, networking, badania i projekty pilotażowe. Dodatkowo projekt „AndersGrunder” spółki Social Impact gGmbH zapewnia wszechstronne wsparcie dla innowatorów społecznych;
- Impact HUB w Monachium, Berlinie i Dreźnie oferuje miejsca do wspólnej pracy, sale konferencyjne i inną infrastrukturę gospodarczą dla osób zakładających przedsiębiorstwa społeczne;
- COLABOR w Kolonii zaopatruje nowo powstałe przedsiębiorstwa społeczne, organizacje pozarządowe (zwłaszcza te z misją ekologiczną) oraz wspiera profesjonalistów w zaplecze do pracy i platformę networkingową;
- IdeaCamp w Berlinie jest skierowany do młodych (studenckich) przedsiębiorców społecznych, oferując im możliwość współpracy, program mentorski, materiały doradcze, warsztaty i seminaria, a także możliwości nawiązywania kontaktów.

Perspektywy

W niemieckim dyskursie debata o przedsiębiorczości społecznej dotyczy zwykle systemu opieki społecznej. Przedsiębiorstwa społeczne są w tym kontekście postrzegane jako potencjalni dostawcy usług socjalnych, którzy mogą częściowo zastąpić formalny system.

Rosnące zapotrzebowanie na usługi społeczne i inne dobra, takie jak energia odnawialna, przystępne cenowo budownictwo mieszkaniowe oraz dobra ekologiczne, stwarzają potencjalne możliwości dla nowych przedsiębiorstw społecznych.

Do warunków ograniczających zalicza się ogólny brak zrozumienia i zainteresowania dla przedsiębiorstw społecznych. Dotyczy to zarówno bardziej tradycyjnych przedsiębiorstw społecznych, jak i tych w nowym stylu. Jednak te ostatnie cieszą się większym zainteresowaniem polityków i innych podmiotów.

Podsumowując, przedsiębiorczość społeczna w Niemczech potrzebuje skoordynowanej polityki rozwoju, przepisów w zakresie świadczeń publicznych i zamówień publicznych, lepszego dostępu do instrumentów finansowych wspierających innowacje oraz dostępu do danych dotyczących przedsiębiorczości społecznej.

Niderlandy²²

Tło/Tradycja

Wiele reguł i zasad leżących u podstaw przedsiębiorczości społecznej było stosowanych przez przedsiębiorstwa w Niderlandach od dziesięcioleci bez znajomości pojęcia przedsiębiorstwa społecznego. Po pierwsze, w gospodarce holenderskiej od XIX wieku dominowały spółdzielnie jako forma przedsiębiorstwa. Po drugie, mieszkańcy Niderlandów zawsze w dużym stopniu angażowali się w inicjatywy o charakterze społecznym, w tym wolontariat.

Rząd niderlandzki uznał zasadność istnienia przedsiębiorstw społecznych w odpowiedzi na oficjalną opinię Rady Społeczno-Gospodarczej Niderlandów w sprawie przedsiębiorczości społecznej w 2015 r. i sformułował w 2017 r. cel, jakim jest zapewnienie „odpowiednich regulacji dla organizacji mających cele społeczne na równych zasadach”. Samorządy lokalne wyrażają swoje poparcie dla przedsiębiorczości społecznej i inicjują plany działania.

Ramy prawne i podatkowe

W Niderlandach nie ma oficjalnej ani powszechnie przyjętej definicji przedsiębiorstwa społecznego, jednakże stosowana terminologia jest zbieżna z unijną. Unijna definicja została przykładowo przyjęta przez „Przedsiębiorstwo społeczne NL” – krajowy organ zrzeczający przedsiębiorstwa społeczne. Badanie zlecone przez Radę Społeczno-Gospodarczą Niderlandów („Sociaal Economische Raad”, SER) w 2014 r. wywołało szerszą debatę na temat pojęcia przedsiębiorstwa społecznego.

Ze względu na brak statutu prawnego lub formy prawnej dedykowanej przedsiębiorstwom społecznym, muszą one wybrać jedną z istniejących form prawnych,

²² Opracowanie dotyczące Niderlandów przygotowano na podstawie: N. Bosma (2019), Social enterprises and their ecosystems in Europe, Country Report The Netherlands, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019; Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (2019), Boosting social entrepreneurship and social enterprise development in the Netherlands, OECD 2019.

w ramach której chcą działać. Formy prawne dostępne dla przedsiębiorstw społecznych obejmują:

- stowarzyszenie (Vereniging);
- fundację (Stichting);
- spółdzielnię (Cooperatie);
- prywatną spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością (Besloten Vennootschap; BV);
- spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością/spółka akcyjna (Naamloze Vennootschap; NV).

Ze względu na brak ram prawnych przedsiębiorstwa społeczne nie podlegają żadnym szczególnym regulacjom podatkowym, odstępstwom podatkowym ani korzyściom finansowym.

Charakterystyka przedsiębiorstw społecznych i otoczenie

Obecnie można zidentyfikować dwa typy przedsiębiorstw społecznych:

- przedsiębiorstwa społeczne, wpisujące się w anglosaską tradycję i koncentrujące się na przedsiębiorczości i zaangażowaniu społecznym. Typowymi przykładami są organizacje mające na celu usprawnienie funkcjonowania łańcuchów wartości i organizacje w gospodarce obiegowej, których celem jest przede wszystkim ochrona środowiska;
- organizacje społeczne („maatschappelijke organisaties”) skupiające się na „dobru publicznym”. Zgodnie z definicją operacyjną UE mogą być również postrzegane jako przedsiębiorstwa społeczne. Należą do nich np. przedsiębiorstwa pożytku publicznego firm, WISE oraz instytucje zdrowotne i edukacyjne.

Brak jest oficjalnych statystyk dotyczących przedsiębiorczości społecznej w Niderlandach. Najnowsze dane dotyczące liczebności charakterystyki przedsiębiorczości społecznej pochodzą z badania [McKinsey & Company](#) oraz [The Social Enterprise Monitor](#).

Oszacowano w nim, że w 2016 r. istniało 5-6 tys. przedsiębiorstw społecznych, których łączny obrót wyniósł około 3,5 mld euro, zatrudniających od 65 tys. do 80 tys. osób.

Z raportu [The Social Enterprise Monitor](#) wynika, że większość badanych przedsiębiorstw społecznych działała w obszarze business-to-business. W 2018 r. w Monitorze podzielono ich działalność na cztery główne obszary. Większość przedsiębiorstw społecznych można sklasyfikować jako przedsiębiorstwa społeczne integrujące w miejscu pracy (WISE: 44%). Pozostałe kategorie obejmowały klimat (gospodarka obiegowa, żywność, odpady środowiskowe: 24%), dobrostan (sąsiedztwo, zdrowie, inne: 26%) i rozwój międzynarodowy (interwencje w ramach łańcucha wartości, inne: 6%).

Ekosystem przedsiębiorstw społecznych w Niderlandach składa się z wielu różnych istotnych podmiotów, do których zaliczani są decydenci polityczni, tacy jak: Ministerstwo Ekonomii i Klimatu (Ministerie van Economische Zaken en Klimaat), Ministerstwo Edukacji, Kultury i Nauki (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap),

Ministerstwo Spraw Zagranicznych (Ministerie van Algemene Zaken), Ministerstwo Spraw Społecznych i Zatrudnienia (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Stosunków z Królestwem (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties).

Do szczególnie ważnych podmiotów zajmujących się przedsiębiorczością społeczną należy Social Enterprise NL – powołany przez rząd, krajowy organ zrzeszający i wspierający przedsiębiorstwa społeczne – który oferuje programy wsparcia dla przedsiębiorstw, a jednocześnie lobbuje na rzecz tworzenia programów dla powstających społecznych przedsiębiorstw, działających zgodnie z europejską definicją przedsiębiorstw społecznych. Założony w 2012 r. przez partnerów PwC, ABN Amro, CMS, Stichting DOEN i Anton Jurgens Fonds, pracuje nad stworzeniem środowiska sprzyjającego sukcesowi przedsiębiorstw społecznych, jednocześnie zachęcając do edukacji i badań nad przedsiębiorczością społeczną.

Ponadto w Niderlandach działa organizacja Ashoka Netherlands, będąca częścią ustanowionego w 2014 r. Ashoka European Hub - sieci przedsiębiorców społecznych działających w 93 krajach całego świata. Ashoka Hub ma na celu usprawnienie rozwiązywania problemów społecznych i uczynienie „każdego sprawcą zmian”. Aby zrealizować ten cel, sieć zapewnia profesjonalne usługi wsparcia, a także powiązania w sektorze biznesowym i społecznym.

Inną organizacją doradczą jest Impact Hub, globalna społeczność zlokalizowana w ponad 90 lokalizacjach na całym świecie, która utworzyła dwa ośrodki w Holandii: Impact Hub Amsterdam i Impact Hub Rotterdam. Impact Hubs działają jako laboratoria innowacji, inkubatory przedsiębiorczości i ośrodki społecznościowe przedsiębiorczości społecznej, koncentrując się na wywieraniu pozytywnego wpływu na świecie poprzez łączenie przedsiębiorstw.

Rozwój kwalifikacji, badanie i edukacja

Instytucje szkoleniowe na ogół dostrzegają chęć uczniów do współtworzenia tworzenia lepszego, zrównoważonego i bardziej społecznie nastawionego społeczeństwa. W związku z tym w całym Niderlandach można wziąć udział w programach nauczania ukierunkowanych na przedsiębiorczość społeczną. Przykładowo Uniwersytet Amsterdamski oferuje kursy o nazwie „Przedsiębiorczość społeczna i kształcenie obywatelskie: Od teorii do praktyki”. Dodatkowo, ze względu na wzrost znaczenia przedsiębiorczości społecznej jako dziedziny badań uniwersyteckich, coraz więcej studentów poświęca tej tematyce swoje prace. Aby wesprzeć ten trend, firma Social Enterprise NL oraz Inicjatywa na rzecz przedsiębiorczości społecznej Uniwersytetu w Utrechcie zainicjowały doroczną edycję konkursu Social Enterprise Thesis Awards. Konkurs odbywa się na poziomie krajowym i mogą w nim uczestniczyć studenci wszystkich holenderskich uniwersytetów (w tym uniwersytetów nauk stosowanych).

Uniwersytet w Utrechcie rozpoczął działanie o nazwie Inicjatywa na rzecz przedsiębiorczości społecznej (Social Enterprises Initiative, SEI) poprzez wsparcie jednego

z czterech głównych tematów badawczych uniwersytetu (instytucje dla otwartych społeczeństw). SEI skupia badaczy z wielu wydziałów, przedsiębiorców społecznych i kluczowych podmiotów w ekosystemie w celu pobudzenia multidyscyplinarnych badań nad przedsiębiorczością społeczną, koncentrując się na rzeczywistych wyzwaniach stojących przed przedsiębiorcami społecznymi.

Uniwersytety to nie jedyne instytucje edukacyjne, które angażują się w rozwój kwalifikacji dotyczących tego zagadnienia. Odpowiedzialność społeczna stała się tematem coraz częściej poruszonym w przedszkolach, szkołach podstawowych i gimnazjach. Zgodnie z tą tendencją niektóre szkoły angażują się w programy poświęcone przedsiębiorstwom społecznym, np. program Social Innovation Relay (SIR) oferowany przez Jong Ondernemen. Organizowany we współpracy z Grupą NN konkurs, mający za zadanie zapoznać uczniów szkół średnich z przedsiębiorczością społeczną, stawia przed nimi wyzwanie opracowania innowacyjnej koncepcji biznesowej, odpowiadającej na potrzeby społeczne. SIR zapewnia młodym ludziom praktyczne umiejętności i wiedzę z zakresu przedsiębiorczości, niezbędne do rozpoczęcia udanej kariery zawodowej poprzez połączenie wirtualnego i bezpośredniego mentoringu doświadczonych menedżerów.

Szkolenia z przedsiębiorczości społecznej zapewniane są także pracownikom instytucji publicznych. W ramach współpracy pomiędzy NSOB (Holenderską Szkołą Zarządzania Publicznego) a Social Enterprise NL utworzono program edukacyjny dla decydentów politycznych. Program ten wyposaża ich w odpowiednią wiedzę i praktyczne narzędzia do wdrażania polityki mającej na celu stymulowanie przedsiębiorstw społecznych.

Perspektywy

Mimo dość dużego zaangażowania decydentów politycznych niderlandzkie przedsiębiorstwa społeczne napotykają następujące bariery: brak uznania instytucjonalnego, trudności w dostępie do finansowania i brak możliwości mierzenia rezultatów działań społecznych. Zlikwidowanie tych barier ma zasadnicze znaczenie dla dalszego rozwoju przedsiębiorczości społecznej w Niderlandach. Kluczową rolę w zaprojektowaniu i wdrożeniu sprzyjającego ekosystemu politycznego mogą odegrać decydenci polityczni. Na przykład ramy prawne i regulacyjne powinny być dobrze sformułowane i spójne z innymi istotnymi obszarami polityki, takimi jak dostęp do rynków i finansowania, a także rozwój umiejętności. Oznacza to również, że w procesie kształtowania i wdrażania polityki należy zapewnić koordynację między różnymi poziomami polityki (krajowym i terytorialnym) oraz współpracę z różnymi zainteresowanymi stronami. W najbliższej przyszłości można oczekiwać, że w coraz większym stopniu koalicja sektora publicznego (głównie na szczeblu lokalnym), sektora prywatnego (z wyraźną reprezentacją przedsiębiorstw społecznych) i obywateli będzie łączyć siły w dążeniu do sprostania wyzwaniom społecznym.

3. Pogromy i projekty unijne wspierające rozwój przedsiębiorczości społecznej

3.1. Programy wspierające przedsiębiorczość społeczną

Inicjatywa na rzecz przedsiębiorczości społecznej (Social Business Initiative, SBI)^{23,24}

Założeniem wprowadzonej przez Komisję Europejską Inicjatywy na rzecz przedsiębiorczości społecznej, której realizację rozpoczęto w 2011 r., jest wprowadzenie krótkoterminowego planu działania na rzecz wspierania rozwoju przedsiębiorstw społecznych, kluczowych podmiotów gospodarki społecznej i innowacji społecznych. Ma ona również na celu wywołanie debaty na temat kierunków, które należy zbadać w perspektywie średnio- i długoterminowej.

Istnieje 11 priorytetów, zorganizowanych wokół 3 tematów:

Temat 1: Ułatwienie przedsiębiorstwom społecznym uzyskania finansowania.

Temat 2: Zwiększanie widoczności przedsiębiorczości społecznej.

Temat 3: Uczynienie otoczenia prawnego bardziej przyjaznym dla przedsiębiorstw społecznych.

Zainicjowana przez SBI Komisja i grupa ekspertów ds. przedsiębiorczości społecznej ustanowiły pięcioletnią strategię mającą na celu zwiększenie dostępu do finansowania i rynków, poprawę warunków ramowych, wspieranie innowacji społecznych i kontynuację prac nad internacjonalizacją. Wyniki badania Study on the Impact of the European Commission's Social Business Initiative (SBI) and its Follow-up Actions pozwolą ocenić co udało się osiągnąć tą inicjatywą²⁵.

Więcej informacji na [stronie KE](#).

The promotion of the social economy as a key driver of economic and social development in Europe²⁶

W 2015 r. Rada Unii Europejskiej przyjęła wnioski dotyczące promowania gospodarki społecznej. Dokument „The promotion of the social economy as a key driver of economic and social development in Europe” przedstawia sposoby i możliwości promowania ekonomii społecznej.

²³ Źródło Komisja Europejska [dostęp online: https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en, 22.09.2020].

²⁴ Komisja Europejska (2011), Social Business Initiative – Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions.

²⁵ Wyniki badania mają być opublikowane w 2021 r. <https://www.developmentaid.org/#!/references/view/149561/study-on-the-impact-of-the-european-commissions-social-business-initiative-sbi-and-its-follow-up-act>

²⁶ Źródło EESC [dostęp online: <https://www.eesc.europa.eu/en/documents/promotion-social-economy-key-driver-economic-and-social-development-europe-council-conclusions>, 22.09.2020].

Dokument został zaakceptowany przez 28 państw członkowskich. Dodatkowo grupa 6 państw członkowskich (Francja, Luksemburg, Włochy, Słowacja, Słowenia i Hiszpania) przyjęła deklarację Luksemburga w sprawie gospodarki społecznej, zobowiązując się do prowadzenia regularnego dialogu politycznego w celu promowania rozwoju gospodarki społecznej w całej Europie.

Więcej informacji na [stronie KE](#).

Strong Social Europe for Just Transitions adopted: Action Plan for the Social Economy²⁷

W styczniu 2020 r. Komisja Europejska przedstawiła wstępny komunikat w sprawie budowania programu Silnej Europy socjalnej na rzecz sprawiedliwych przemian.

W komunikacie określono, w jaki sposób polityka społeczna ma przyczynić się do sprostania obecnym wyzwaniom i wykorzystania pojawiających się możliwości, zaproponowano działania na szczeblu UE w nadchodzących miesiącach oraz zasięgnięto opinii na temat dalszych działań na wszystkich szczeblach w dziedzinie zatrudnienia i praw socjalnych. W ramach ww. programu KE przeprowadziła konsultacje z partnerami społecznymi – przedsiębiorstwami i związkami zawodowymi – w sprawie sprawiedliwych płac minimalnych dla pracowników w UE.

Program opiera swoje założenia na Europejskim Filarze Praw Socjalnych, ogłoszonym w listopadzie 2017 r. W ramach programu zostanie m.in. przygotowany plan działania dla ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorczości społecznej. Inicjatywa dotycząca ekonomii społecznej (Action Plan for the Social Economy) ma rozpocząć się w 2021 r.²⁸ Ten plan działania ma służyć zwiększeniu widoczności przedsiębiorstw i organizacji ekonomii społecznej; wspieraniu ich w tworzeniu innowacji społecznych i technologicznych; poprawie ich dostępu do finansowania i funduszy UE; usuwaniu przeszkód prawnych ograniczających ich zdolność do rozwoju i funkcjonowania na jednolitym rynku na równi z innymi rodzajami przedsiębiorstw; a także inspirowaniu władz publicznych z UE i krajów sąsiadujących do promowania wzrostu ekonomii społecznej jako siły napędowej postępu gospodarczego i społecznego dla wszystkich.

Więcej informacji na [stronie KE](#).

3.2. Projekty badawcze finansowane przez Komisję Europejską

Program na rzecz zatrudnienia i innowacji społecznych (EU programme for Employment and Social Innovation, EaSI)²⁹

Program jest instrumentem finansowym na szczeblu UE służącym promowaniu wysokiego poziomu jakości i zrównoważonego zatrudnienia, gwarantowaniu odpowiedniej i godnej

²⁷ Źródło Komisja Europejska [dostęp online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_20, 22.09.2020].

²⁸ https://ec.europa.eu/growth/content/european-summit-social-economy-2020_en

²⁹ Źródło Komisja Europejska [dostęp online: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1081>, 22.09.2020].

ochrony socjalnej, zwalczaniu wykluczenia społecznego i ubóstwa oraz poprawie warunków pracy.

W ramach programu EaSI i Europejskiego Funduszu Inwestycji Strategicznych uruchomiono kilka instrumentów finansowych wspierających przedsiębiorstwa społeczne. Ponadto pomoc techniczna EaSI – która wcześniej dotyczyła wyłącznie podmiotów udzielających mikrokredytów – została rozszerzona o ukierunkowane wsparcie dla pośredników finansujących przedsiębiorstwa społeczne.

Wśród instytucji finansujących przedsiębiorstwa społeczne znajdują się następujący pośrednicy:

- podmioty finansujące przedsiębiorstwa społeczne (takie jak banki, publiczne i prywatne fundusze inwestycyjne, fundusze funduszy lub (współ)programy inwestycyjne);
- inwestorzy chcący w przyszłości zająć się segmentem rynku gwarancji EaSI dla przedsiębiorstw społecznych (tj. inwestycje do 500 tys. euro);
- organizacje wspierające przedsiębiorczość społeczną (takie jak inkubatory, akceleratorzy), które oferują wsparcie finansowe;
- organizacje wspierające przedsiębiorczość społeczną (takie jak inkubatory, akceleratorzy), które są w trakcie rozszerzania zakresu swoich działań, w celu zapewnienia wsparcia finansowego dla przedsiębiorstw społecznych.

Więcej informacji na [stronie KE](#).

SEFORİS – Przedsiębiorczość społeczna jako siła na rzecz inkluzywnych i innowacyjnych społeczeństw (Social Enterprise as a Force for more Inclusive and Innovative Societies)³⁰

SEFORİS to multidyscyplinarny program badawczy, finansowany przez Komisję Europejską, prowadzony w latach 2014-2017. Program sprawdzał, w jaki sposób przedsiębiorczość społeczna może zwiększać integrację społeczną poprzez większe zaangażowanie zainteresowanych stron, promowanie zachowań obywatelskich i zmiany w świadczeniu usług społecznych. SEFORİS połączył spostrzeżenia decydentów politycznych i praktyków z dziedziny przedsiębiorstw społecznych z najnowszymi badaniami naukowymi.

Projekt obejmował swoim działaniem 10 następujących obszarów badawczych:

1. Badanie z kluczowymi interesariuszami zaangażowanymi w rozwoju przedsiębiorczości społecznych;
2. Projekt DEEP DIVE: opracowanie 25 pogłębionych studiów przypadków przedsiębiorczości społecznej w Europie i poza nią;
3. Projekt DATA SELUSI 2.0 dotyczący zbierania informacji na temat 1000 przedsiębiorstw społecznych w 9 państwach narodowych;

³⁰ Źródło Cordis [dostęp online: <https://cordis.europa.eu/project/id/613500>, 22.09.2020].

4. Organizacja przedsiębiorstw społecznych na rynku i w społeczeństwie;
5. Prywatne i publiczne źródła finansowania przedsiębiorstw społecznych;
6. Innowacje w przedsiębiorczości społecznej;
7. Przedsiębiorstwa społeczne w kontekście instytucjonalnym;
8. Przedsiębiorstwa społeczne i ich oddziaływanie na zmianę społeczną;
9. Upowszechnianie i waloryzacja projektu SEFORİS;
10. Zarządzanie i kierowanie projektem SEFORİS.

Prace odnoszące się do obszarów badawczych 1-3 dotyczyły głównie gromadzenia danych ilościowych i jakościowych. Dla obszarów 4-8 przygotowano odrębne raporty i analizy. Obszar 9. zapewniał przekazanie wyników projektu do kluczowych interesariuszy. Obszar 10. zakładał opracowanie ram zarządzania i kierowania projektem. Konsorcjum SEFORİS zaangażowało decydentów politycznych i przedsiębiorstwa społeczne w cały proces badawczy, aby zapewnić jak najlepszą efektywność i skuteczność. Podsumowanie działań programu badawczego można znaleźć na [stronie KE](#).

Creating Economic Space for Social Innovation³¹

Projekt „Creating Economic Space for Social Innovation” (CrESSI) miał na celu przeprowadzenie badania na temat ekonomicznych podstaw innowacji społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem sposobu, w jaki polityka i decydenci polityczni mogą poprawić życie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Projekt rozpoczął się w lutym 2014 r., a zakończył w styczniu 2018 r.

Finalnymi produktami powstałymi w czasie trwania programu są: (1) publikacja wyników badania, (2) zalecenia dla decydentów politycznych dotyczące promowania sprawiedliwej przestrzeni gospodarczej dla innowacji społecznych, (3) publikacje w czasopiśmie naukowych: *Journal of Human Development and Capabilities*, *Journal of Social Entrepreneurship*, (4) Studium przypadku „Lekcje z badań nad innowacjami społecznymi na przykładzie integracji społeczności romskich” na podstawie, którego przekazano członkom Komisji Budżetowej PE oraz Komisarzowi ds. Zatrudnienia, Spraw Społecznych, umiejętności i mobilności zawodowej wnioski i rekomendacje do dalszych działań.

Główne ustalenia zostały opublikowane w książce „Tworzenie przestrzeni gospodarczej dla innowacji społecznych”. Opublikowano także [podsumowanie głównych ustaleń](#), [wideo z konferencji](#), [dokumenty robocze CrESSI](#), [artykuły w czasopiśmie CrESSI](#) i [rozdziały książek](#).

FAB-MOVE – For a better tomorrow: social enterprises on the move!³²

Projekt, koordynowany przez Muenster University i finansowany przez UE Marie Skłodowska-Curie Research and Innovation Staff Exchange (RISE) w latach 2016-2018,

³¹ Źródło University of Oxford [dostęp online: <https://www.sbs.ox.ac.uk/research/research-areas/impact/creating-economic-space-social-innovation>, 22.09.2020].

³² Źródło Fab Move [dostęp online: <https://fabmove.eu/>, 22.09.2020].

zgrupował badaczy i praktyków z 27 organizacji partnerskich (uniwersytetów i przedsiębiorstw społecznych), aby zbadać, w jaki sposób przedsiębiorstwa społeczne mogą się efektywnie rozwijać.

Istotą projektu była promocja współpracy międzynarodowej i międzysektorowej. Pracownicy uniwersytetów i przedsiębiorstw społecznych dzielili się wiedzą i pomysłami na rozwój przedsiębiorstw społecznych. FAB-MOVE koncentrował się na analizach porównawczych przedsiębiorstw społecznych; ich środowisk, innowacji i wyzwań w różnych kontekstach.

Wynikiem pracy zespołu badaczy są raporty opublikowane na stronie fabmove.eu, które zawierają informacje o dobrych praktykach, raporty krajowe oraz porównawcze. Stworzona strona internetowa jest narzędziem dydaktycznym służącym edukacji i rozwojowi kadry menadżerskiej i kierowniczej przedsiębiorstw społecznych. Poruszane są na niej następujące kwestie: (1) jak zakładać swoje przedsiębiorstwa, (2) jak łączyć biznes z celem społecznym oraz (3) jak tworzyć strategię rozwoju dla przedsiębiorstwa społecznego³³.

Na zakończenie warto dodać, że w perspektywie finansowej UE na lata 2007-2013 oraz 2014-2020 podmioty ekonomii społecznej były i są ważną kategorią beneficjentów. Źródłem wsparcia jest Europejski Fundusz Społeczny (European Social Fund, ESF)³⁴, którego jednym z celów tematycznych (9v) jest wspieranie przedsiębiorczości społecznej i integracji zawodowej w przedsiębiorstwach społecznych oraz ekonomii społecznej i solidarnej w celu ułatwiania dostępu do zatrudnienia.

³³ Źródło Cordis [dostęp online: <https://cordis.europa.eu/article/id/411451-social-enterprises-set-to-grow-and-flourish>, 11.11.2020r.]

³⁴ Źródło Gov pl [dostęp online: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl>, 22.09.2020].

4. Podsumowanie

- Komisja Europejska rozpoczęła dyskusję na temat przedsiębiorstw społecznych w 2011 r. poprzez wprowadzenie Inicjatywy na rzecz przedsiębiorczości społecznej (The Social Business Initiative). Według założeń KE, organizacje te koncentrują się na osiągnięciu szerszych celów społecznych lub wywieraniu wpływu społecznego. Komisja Europejska używa terminu „przedsiębiorstwo społeczne” na określenie następujących form działalności gospodarczej: przedsiębiorstwa, dla których społeczny lub socjalny cel dobra wspólnego jest powodem działalności handlowej, często w formie innowacji społecznych; przedsiębiorstwa, których zyski są reinwestowane głównie na cele społeczne; przedsiębiorstwa, w których sposób organizacji odzwierciedla misję przedsiębiorstwa, wykorzystując zasady demokratyczne lub partycypacyjne, lub skupiając się na sprawiedliwości społecznej.
- Zgodnie z definicją operacyjną UE można wyróżnić cztery rodzaje przedsiębiorstw społecznych: (1) spółdzielnie społeczne; (2) przedsiębiorcze organizacje non profit; (3) zakłady aktywności zawodowej (ZAZ) i (4) inne firmy non profit.
- W Polsce założenia dotyczące ekonomii społecznej przedsiębiorstwa społecznego określono w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2014-2020 (KPRES). Dokument ten określa ramy działania przedsiębiorstw społecznych oraz wytyczne, jakie powinno spełniać przedsiębiorstwo społeczne. W 2019 r. Rada Ministrów przyjęła dokument pn. Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej (KPRES), który stanowi aktualizację wcześniej obowiązującego programu.
- W Unii Europejskiej, w tym w Polsce, stopniowo wzrasta liczba przedsiębiorstw społecznych i osób w nich zatrudnionych. Bardziej sprzyjające staje się także otoczenie, w którym działają przedsiębiorstwa społeczne. Rośnie popyt na usługi świadczone przez przedsiębiorstwa społeczne, ponieważ Europejczycy są bardziej świadomi społecznie. Dodatkowo społeczeństwo wykazuje większe zainteresowanie odpowiedzialną konsumpcją, w tym produktami lokalnymi, ekologicznymi i etycznie wyprodukowanymi/przygotowanymi, a przedsiębiorstwa są bardziej zaangażowane w prowadzenie społecznie odpowiedzialnego biznesu.

Bibliografia

1. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (2017) Boosting Social Enterprise Development. Good Practice Compendium.
2. Komisja Europejska (2020), Social Enterprises And Their Ecosystems In Europe. Comparative synthesis report, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020.
3. Komisja Europejska (2011), Social Business Initiative – Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions.
4. Komisja Europejska (2016), General Report of the Commission of Experts on Social Entrepreneurship (GECES).
5. Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2014-2020.
6. Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2019-2023.
7. A. Ciepielewska-Kowalik (2020), Social enterprises and their ecosystems in Europe, Country Report Poland, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020;
8. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (2019), Boosting social entrepreneurship and social enterprise development in the Netherlands, OECD 2019.
9. Niels Bosma (2019), Social enterprises and their ecosystems in Europe, Country Report The Netherlands, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019.
10. Komisja Europejska (2019), Social enterprises and their ecosystems in Europe, Country Report Germany, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019.
11. Katharina Obuch, Annette Zimmer (2018), Social Enterprises in Germany, Fab Move. Social Enterprises on the move.
12. Irena Pranskeviciute, Laima Okuneviciute Neverauskiene (2018), Social enterprises and their ecosystems in Europe, Country Report Lithuania, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018.
13. Eva Fraňková (2019), Social enterprises and their ecosystems in Europe, Country Report Czech Republic, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019.
14. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (2017), The Missing Entrepreneurs 2017: Policies for Inclusive Entrepreneurship, OECD Publishing, Paris.

Źródła internetowe:

1. Komisja Europejska – <https://ec.europa.eu/>
2. Cedefop – <https://www.cedefop.europa.eu>
3. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju – <https://www.oecd-ilibrary.org/>
4. Cordis – <https://cordis.europa.eu/>
5. University of Oxford – <https://www.sbs.ox.ac.uk/>
6. Fab Move – <https://fabmove.eu>
7. Portal Fundusze Europejskie – <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl>
8. EESC – <https://www.eesc.europa.eu/>

Raport przygotowany zlecenie
Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości
przez
Instytut Analiz Rynku Pracy Sp. z o.o.
ul. Żelazna 59 lok. 203
00-848 Warszawa
<https://iarp.edu.pl>